

НАЗВАНИЯ ЗА ДОМАШНИ ЖИВОТНИ В БЪЛГАРСКИТЕ ГОВОРИ В АЛБАНИЯ

доц. д-р Лучия Антонова-Василева,
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН

Българските говори в Албания неведнъж са били обект на изследване. Между първите автори на лингвистични трудове, показващи границата на българското езиково землище на запад, трябва специално да се отбележат А. М. Селищев, А. Мазон. В по-ново време също са издадени редица книги, които описват различни райони от широкия пояс на българските говори в Албания (Христова 2003, 2008; Dokle 2007; Steinke, Ylli 2007, 2008, 2010; Тончева 2009, 2011, 2012). Освен монографичните трудове съществуват и множество други публикации, които осветляват различни диалектни черти на района. Все пак поради неговата отдалеченост и трудна достъпност редица езикови особености се нуждаят от допълнително проучване, за да се изясни мястото им в цялостната система на българския диалектен континуум.

Настоящата статия представя проучване на лексико-тематичната група за названия на домашни животни в българските говори в Албания. Целта е не само да се представят регистрираните лексеми от групата, но и да се разкрие тяхната връзка с българската лексикална система. Използва се лично събран теренен материал в периода 2006–2012 год., който в редица случаи допълва данните на Български диалектен атлас (БДА) и Архива на Български диалектен речник (Арх. БДР) при Института за български език към БАН.

В българските говори в Албания са отбелязани три различни названия, които се употребяват със значение ‘добитък’: *правда*, *стока* – на юг, и *хайвани*, *стока* – на север. Освен това дребният добитък – овце и кози – се назовава с лексемата *браф* (употребявано и като събирателно), *бръви*. Отбелязано е и наличието на умалително *бръфче* Шищ. За назоваване на едрия добитък се използва лексемата *гъведа*, *гъеда* (ед. ч. *гъведо*): *Зимат се, затвореет брâвин'е; Пôмина Сêчко, к'е нôсеа брâвите по планин'ата, да гнôйат нивине; К'е ôрат со гоêдата; На пôрвиот (кат) седêа дêлено гоêда*. Гин.; *гôйеда* М. Остр. В преспанско за назоваване на дребния добитък се употребява словосъчетанието *сътна стôка*, както и *мàла стôка*, за разлика от *гòлема стôка* ‘едър добитък’: *А'ур (обор) за сътна стôка; Аур, ама т'èйа за òвие, што викаме ние за стôка òва; мàла стôка што бêше, сътна стôка, за òфзи, за кòзи тий рабути, тийе бйêа бâшка; за крâви, кòн'ови, рабути што бêше, големà стôка*. Пуст.

Названието *правда*, което според българския диалектен атлас е характерно за Костурско (БДА. ОТ: к. № Л 43), според новия теренен материал е отбелязано и в Корчанско: *Работêе во кàшита, изганêе правдàта, зòш имйêшиê мнòгу правда*. Боб. Според картата в атласа в Преспанско се употребява название *стôка*, но според новосъбрания материал тук наред със *стôка* се среща и *правда*, което при това е записано в по-голям брой примери: *Абе, убао си ìе, му вèл'а ìас, òти правда си ìма, и рабута трêва да ìма за млàдите; Йòндже (въже) за правдàта, за крâвите; К'е пòседа трòа и к'е бèгаме по правдàта; За нàс да ìе жйва правдàта и нивата во сйêло*.

В говорите в Г. бърдо е отбелязано названието *айвâни*, което отсъства от картата на атласа – срв.: *Айванов рòжда кàко си е сам. Гин.; Гнòй (тор) от айвани*. М. Остр.

В диалектите в Гора е отбелязано название *стôка*, но макар и по-рядко се среща *имàне*: *Тàмо но сèло не се жйвуïе бес стôка; Пасу̀ници, ìмане луг'ете ретко го пòрдурòсвае* (употребяваха алб.). Шищ.

1. Названия от групата на едрия добитък

Названия за вол, крава, теле

При назоваването на мъжкото животно вол са отбелязани само фонетични различия – срв. както в книжовния езк вол: *сѣвгар* (впряг от две животни) *со двѣйѣ волѡи*. Боб.; *Вол – во клѣт* (обор) *шо сѣди*; *Со вѡлои шо тѣгнит*. М. Остр; варианти вол//ол в Преспанско: *Магарето тѣрга за полѡина ѡл*; *Со вѡлой пѡ-рану ѡравме*. Пуст.; *Воф – тѣле мушко за рѡбота се вѣка воф*; *Со вѡлой к'е го тѣгнит рѡло*. Шищ. Общи са и названията крава и бик: *Мѣлзим* (доим) *крѡвата*. Боб.; *Крѡви дѣржиме, двѣ крѡви ѡмаме*. Пуст.; *И`мат крѡва*; *Пѡсит крѡвана трѣва – зѣлена али сѡва*. М. Остр.; *Млѣко к'ѣсело е убаво, от крѡва нѡша*. Бор.; *Бѣко рѣпа на крѡве*. Шищ.

Не са отбелязани лексикални различия при названието за *виме*: *Вѣме к'е пѡштити, к'е нацѣрпе* (напълни с течност) *вѣме и к'е се ѡгни*. Шищ. Различия се откриват при названията за зърно на вимето – срв. *бѡска*, с вариант *бѡсица*: *К'е му фѡрлехме бѡсицата во ѡста*. Гин., за разлика от *сица* < *цица*: *Сѣсе к'е се ѡпусне*. Шищ.

Общото название за невръстно животно е *теле*, но се срещат различия при образуването на умалителни – умалителни със суфикс *-нѣ* и със суфикс *-уле* в Г. бърдо: *К'е бѣде со тѣленѣ мѡло во мѣф* (корем). Шищ.; *тѣле, тѣлуле* М. Остр. За същия денотат в диалектите съществуват и специализирани названия във връзка с възрастта без да се определя пола – *ѡне* Шищ., както и във връзка с възрастта и пола: *ѡнец* М. Остр.; *ѡница* – *Тѣле жѣнско ка рѡсте, крѡва дѡр нѣ ѡе утѣлена се вѣка ѡница*. Шищ. В района на Гора е отбелязано и название за крава на една година – *л'ѡшка*, умал. със суфикс *-че* – *л'ѡшѣ* (Dokle 2007:518), както и с разширен суфикс *-чѣ* – *л'ѡшѣчѣ*: *От л'ѡшѣчѣ ги заглѡвует* (слагат под оглавник, впрягат), *л'ѡшѣчѣ – на ѣдна гѡдина крѡва*. Шищ.

Названия за кон, кобила, жребче

Названията за кон и кобила не показват диалектни различия: *Жа ни удѣра кѡно*. Боб.; *Де го вѣрзаш кѡно ти*. Пуст.; *Сѡмар кѡно не му се мѣруѣ*. Бор.; *На свѡдби гѡра* (състезание) *со кѡн'и, пѣрви кѡн' шо к'е дѡѣе зѣма ѡгне бакѣиш* (награда). Шищ.; *К'е ѡа кѡчѣа невѣстана на бѣл кѡн'*. Гин.; *Кѡбилата се ѡждребе. И сѣсѣѡда ѡма, му рѡде кѡбилата*. Пуст.

За назоваване на малко животно се употребяват умалителни, образувани с наставка *-че* или с наставка *-уле*, характерна за района на Г. бърдо – *кѡнѣ* Пуст., *кѡнуле* Гин.

Освен това съществува и специализирана лексема със значение новородено и невръстно конче – *жребче*. При нея са отбелязани словообразователни варианти, образуван с наставка *-че* или с наставка *-уле*: *Ждрѣѣбе кѣто мѣнѣчку*. М.Остр; *Мѡлѡвото ждрѣѣѣ*. Шищ.; *И`маме ждрѣѣѣѣ*. М. Остр. ГБ; *ждрѣѣчѣ, ждрѣѣбуле* М. Остр.

Названия за магаре, магарица, магарѣнѣ

Названията за 'магаре' не показват лексикални различия: *Магарето тѣрга* (тегли) *за полѡина ѡл*. Пуст.; *Прѣко Цѣрно мѡре на цѣрно мѡгаре*. Бор.; *Кѡде ѡма кѡза и мѡгаре – фѡкара* (бедно) *мѣсто*. Шищ. В Корчанско е отбелязано производно название със суфикс *-ишѣта*, което може да се тълкува като увеличителен, но изпълнява и роля на форма за мн. ч.: *Со мѡгѡри и со кѡн'и товѡрѣни, со мѡгарѣишѣта*, както и: *Свѣто вѣк* (изцяло, целия) *нѣ ѡѣште муленѣишѣта*. Боб. Названието на женското животно се образува със суфикс *-иѣ*, а за малко и невръстно животно – със суфикс *-че*: *Мѡгарѣ го вѣкат на мѡшѣкѡно*. М. Остр.; *Мѡгарѣиѣ вѣкат на жѣнскѡна. Мѡлѡто вѣлим мѣ мѡгарѣчѣ, мѡлоно. Го рѡдила мѡгарѣиѣѡна*. М. Остр.

За назоваване на 'катър' – приплод от магаре и кобила, се употребява лексемата *мѣска* с фонетичен вариант *мѡска* в Г. бърдо: *Мѣска, што не рѡг'ѡ мѡгарѣ*. Шищ.; *Мѡска* –

одна што не раждат – ни женска, ни мдишка. М. Остр. За малко животно от рода на муле и катър се употребява названиее *ждрийебе*, *муле* или умалително с наставка *-че* – *мъсче* или с наставка *-(е)нце*: *Ждрийебето може да биде мъсче, може да биди кон'че. Катун порасне – мъсче, сѣтн'е*. М. Остр.; *Йа Пийтра имат кобила, му роди мъсче, ги зовеме*. Пуст.; *Малово йѐна година, малѣчково – муленце*. Шищ.

Названия са *прасе, свиня, прасенце*

За животното 'свиня' в Преспанско са отбелязани диалектни названия *кърмак* – мъжко прасе, *маторица* или *свин'а* – женска свиня, *кърмаче* или *прасе* – свинче, прасенце: *Кърмак и маторица. Кърмак мъшк'иот, маторица – женската. Ниѐ го велѣме кърмаче. Кърмаче, ама прасе е*. Пуст. В Г. бърдо е отбелязано название *свѣне*.

2. Названия за дребен добитък

Названия за *овен, овца, агне*

Не са отбелязани лексикални различия при названията на животните *овца* и *коза*: *Има ѐдни со ѓфце, со козе. Осѓбено од нашету тѹка козе, козата ѣа ѣма повеѣк'е от ѓфцата*. Пуст.; *Мълза краѣве, ѓфце*. Шищ.; *Козе чуѣае каѣде ѣма шуѣа мѣсто*. Шищ.; *Острижали ѓфца; ѓфца осѓбнала* (измръзнала). Бор. Названието за мъжко животно също е общо: *ѓвен* М. Остр. Среца се умалитено, образувано със суфикс *-че*: *ѓвенче* М. Остр. За название на новородено и невръстно животно се употребява *ѣагне*, с йотувана гласна *а*: *Уѓфца и ѣагне*. Пуст.; *Не_смѣ_имале ѣагне*, както и умалителното: *Вѣч* (отделно) *ѓфце, вѣч ѣагѣнца*. Шищ. В Корчанско факултативно се открива преглас на йотуваната гласна: *Опѓзде ѓде во кумбѣро со ѣѐно ѣѣгне со ѣѐно фл'ѓнго чарѣѐно*. Боб. Тези данни съвпадат с картографираното в обобщаващия том на диалектния атлас (БДА. ОТ 2001: к. № 61). В Г. бърдо не е отбелязан преглас в думата *ѣагне*: *Сѣчко сѣчит и нѣ_сечит, к'е му блѣет ѣаганѣтата*. От това название са отбелязани умалителни със суфикс *-це* и *-уле* – специфичен за Голо бърдо: *Нѣмат рѓгои ѣагнѣл'ето*. Гин. Отбелязано название на двегодишно женско агне е *сѣиска* Шищ.

Названия за *козел, коза, яре*

Както бе посочено по-горе, при названието за 'коза' не са отбелязани диалектни различия. Общо е и названието на невръстното животно *ѣаре*: *Сми гу изѣѣали кѣт гу коѣѣеа, нѣ ѣарету*. Пуст. В Г. бърдо отново се среща специфичният диалектен суфикс *-уле*: *Нѣ ѣарету малуту сирѣштѣету и са прѣѣет*. Шищ.; *ѣаре – малѓно от козата; ѣаруле*. М. Остр. В Гора е отбелязано название *ѣареѣ* (срв. и прилагателното в изречението *ѣарѣова удѣра дѣша* (миризма), което означава млад козел и умалително, образувано с наставка *-иче*: *ѣариче* Шищ. В Г. бърдо е отбелязан преглас на йотувано *а* вѣн от ударение в производна от *ѣаре*, образуван със суфикс *-ишта*, която има значение на увеличително и събирателно название: *К'е му врѣскат ѣерѣштѣтата, му ѣдет рѣѣа* (новото алб.) *от лѣто*. Гин.

3. Названия на частите на тялото

Въпреки наличието на редица общи названия сред групата за названия на частите на тялото на домашните животни се срещат и някои диалектни различия. На първо място трябва да отбележим, че в говорите се употребява названието *труп* със значение тяло: *Па ѣма и на труп ѣѣрка*. Шищ. (Антонова 2015)

При общото название *нога*, мн. *ног'е*, за назоваване на крака и части от краката на добитък се употребяват названията *зѣдна нога, пѣрве ног'е* 'предни крака' Шищ. За назоваване на горната част от крака са отбелязани названията *плѣшка* и *бѣт*, които не се отличават с диалектни особености.

Със значение ‘копито на животно’ е отбелязано освен общобългарското *кòпито* – при еднокопитните животни, и диалектното название *пàчунка*: *Пàчунка на кòза, на кòн’ – кòпито и го куйат*. Шищ. В Арх. на БДР *пàчунка* – е отбелязана със значение ‘копито на кози крак’ Велес. Производни от лексемата са широко разпространени в българските говори със значения, свързани с денотата крак – срв. ‘крачол’: *пачъ* ж. ‘крачол на панталон’. Смол.; *пачувйца* ж. Връзка на долни мъжки гащи. Кост. Според БЕР, названието е от перс. *ра-* ‘крак’, но с прародство с латински и гръцки (БЕР, Т. 5: 110).

Не са отбелязани лексикални различия при названието *рог*: *Верòре* (напролет алб.) *се клàде и на роговйтйе кравйетум*. Боб.; Бўцка со рòгой. Бор.; *Òн ги чўа* (пази) *рòгойте*. Шищ.; *Нёмат рòгои йагнўл’ето*. Гин. Лексемата *ухо* се отличава само фонетично: *На òфце кà_не* (разбира се, да) *шёнe* (белези), *и ўо к’е им прёсече*. Шищ.

Названието за опашка в диалектния материал е отбелязано без суфикс *-ка*: *Òпаш длак, се се бр̀ани да не га к̀сайе б̀убал’ке*. Шищ., което допълва данните на диалектния атлас (БДА. ОТ: к. № 44).

Специално внимание заслужава лексемата *х̀рбет//̀рбет* и производното от нея със суфикс *-ица* – *̀рпт̀еница* със значение *гр̀бнак*: *Мачка на ̀рбет не п̀днуа; Кòсме, грйва, пу ̀рпт̀еница кòн’ова*. Шищ. Тя представлява точно съответствие на отбелязаната у Н. Геров дума *хръбет* (Герв 1878, Ч. 5: 511). Сл. Керемидчиева свързва *хръбет* с формата *г̀ерп*, отбелязана в говора на с. Еркеч, Поморийско (Керемидчиева 2012). Материалът от Гора потвърждава предположението, че лексемата *хребет* не е русизъм в българския език, като посочва диалектно съответствие дори по-близко от това, отбелязано в еркечкия говор.

Отбелязано е общо название на кост – *кòска*, мн. *кòски* – *кòските к’е ги в̀диме*. При редица други названия за кости не са отбелязани диалектни различия – напр. *р̀ебра*: *С̀а р̀ана* (храна), *с̀е р̀ебра*. Шищ. Диалектна е лексемата *лоп̀атица* – *кòска от п̀рве нòг’е*. Шищ.

За назоваване на сухожилие се употребява *жйла*, мн. *жйле* – *жйле от пл̀ешка* (потънки сухожилия), както и *ж̀анга*, *ж̀анг’е* – *ж̀анг’е от к̀рстница* (кръст).

Следните названия за вътрешни органи имат само фонетични различия: *с̀рце*, *м̀есо*, *к̀рф*, *б̀убрек*, мн. *б̀убреци*, *л̀джица* ‘ямичка при долния край на гръдната кост’. Шищ., Бор. Лексемата *с̀рце* се употребява със значение ‘стомах – при човека’: *Го б̀оли с̀рце д̀ете*. Шищ.

Названието за дроб е от турски произход – *цйг’èр*; *цйг’èришица*; *ц̀рна цйг’èришица*, *б̀ела цйг’èришица*. Шищ., Бор.

За назоваване на жлъчка на добитък се употребява лексемата *цв̀рчка*: *Цв̀рчка с̀еди на цйг’èришица, об̀есена е на цйг’èришица, она се ф̀ьрга, не се й̀аде*. Шищ. За назоваване на далак е отбелязана лексемата *слес*: *слès с̀еди на шк’èмбо залèпен*. Шищ.; *слèз го й̀адет л’ўде* – *мнòгу жйф* (полезен за здравето, здравословен). Бор. Както личи от примера, за назоваване на стомаха се използва лексема *шк’èмбе//шк’èмбо* Шищ. и *стòмак* Бор., а общото название на корем е *мех* Бор., *мef* Шищ.

Отбелязани са специализирани названия за някои части от месото: *шйарник* – ‘месо от шията’ Шищ., както и на мазнината на месото от дребен или едър добитък – срв. *лой от òфца* Шищ. В Корчанско, според събрания материал, животинската мазнина има общо название *мас*: *Мàс ести м̀асло, шò се ч̀ни от кравйетe, от офцйетe, от козйетe*. Боб. Между названията на вътрешности на домашно животно събраният материал откроява следните диалектни лексеми: *шп̀анделка* – книжник. Стебл.; *мйдето* – агнешки момици; *п̀ал’ца* – костен мозък. Стебл. Основните названия за черва се отличават само с фонетични и акцентни варианти: *Чòрба от ц̀рева*; *С̀ака да ч̀ниши д̀упк’и в_ц̀рево*. Шищ. Отбелязано е и названието *слепò_ц̀рво* ‘сляпо черво, апендикс’ Шищ.

4. Обобщено название на малко животно

Заслужава да се обърне внимание и на различните варианти на прилагателното ‘малък’ и неговите субстантивирани форми, които се употребяват като название на малко животно. На първо място тук се наблюдава конкуренция между корените *мал-* и *мън-*. В Преспанско се срещат формите *мало* и *мънечко*: *Нъ й̀арету м̀луту сир̀итй̀ету и са пр̀айет; Аур, ама т̀ейа за д̀вие, што в̀икаме н̀е за ст̀ока д̀ва; м̀ала ст̀ока*. Пуст.; *Ждрй̀ебе к̀то мънечку*. Пуст. В Гора е отбелязан вариант на основата на прилагателното, разширен със суфикс *-ов*: *мал > малоф > малово*: *Чй̀ме й̀гра от м̀алоф; Пд̀-м̀алово й̀е*. Шиц. За разлика от това в Г. Бърдо са отбелязани членувани форми от основа, съпадаща с корена *мал-*: *М̀алото в̀елим мй̀е м̀агарче, м̀алоно*. М. Остр. Тези словообразователни варианти се конкурират с вариантите, образувани с наставка *-ечък/-ечок > -ечко, -ечко*: *М̀алово й̀ена г̀одина, малечково – муленце*. Шиц.; *И м̀алечко й̀ма р̀огой*. Шиц.; *Маличкаво – м̀аче; К̀о̀за – по д̀в̀е й̀ари д̀на маличкаве, и трй̀ м̀оже*. Шиц.; *Малечките к̀ои ст̀ават от й̀айцата*. М. Остр. В Г. бърдо наставката *-ечък* е отбелязана във вариант *-ецк-*, във формите за ж., ср. р. и мн. ч., което може да се обясни като влиянието на съгласната *к*: – *м̀аецка* Гин.: *Вд̀_вода али н̀а_земи што шет̀ает ка гл̀уфци, т̀оку й̀а й̀мает ф̀ормата на м̀ачин'ана м̀аецк'и*. Гин.

5. Названия на животните според техните външни белези

За назоваване на белег за означаване собствеността на животните е отбелязано названието *ш̀ене*, което е от алб. произход. *На д̀фце к̀а_не ш̀ене, и у̀о к'е им пр̀есече*. Шиц.

Между названията на домашни животни според техните външни белези може да се отбележат следните:

плаф, плафка – ‘белезникав (а), сребрист(а), златист(а)’ – за животно със светло бежова, белезникава козина: *пл̀афка – б̀ела к̀рава ‘светла, бежова’* Шиц. срв. *плав* – диал. ‘бежов, белезникав’, ‘сив, пепелив’; ‘светложълт, бежов’; ‘който е синеок и русокок’. (Влахова 2014; Антонова 2014а). С близка семантика е отбелязано и название от турски произход: *г'ок – б̀еф к̀дн'* Шиц. от тур. *gök (gökyüzü kadar* – като небето).

Други подобни названия са *лик'* – вероятно ‘красив, личен’, срв. *к̀дн' лик'* Шиц., срв. също *пр̀истаф* ‘красив’;

д̀орийа ‘червеникав’: *д̀орийа – ц̀ървен к̀дн'*. Шиц.;

ар̀ап ‘черен’: *ар̀ап – со ц̀ърно, ц̀ърн_кон'*. Шиц.

ка̀леш – за вол или овен с черни петна около очите: *К̀алеш – со ц̀ърне д̀чи*. Шиц.;

с̀орка – за овца с козина на черни точки: *С̀орка – со ц̀ърне пй̀кице* (точичи алб.) Шиц.

За добитък без рога се употребява названието *шут* – *шут б̀раф* Шиц., а за добитък с малки уши – *чуп:ч̀упа д̀фца со у̀ши м̀алове* със словообразователни варианти *ч̀упец, ч̀упиче* Шиц.

За добитък с разноцветна козина е отбелязано названието *ш̀арен*: *Ш̀арено – и б̀ело и ц̀ърно в̀офна* (вълна) *й̀ма*. Шиц., но също така и *цй̀лийе: цй̀лийе – м̀ешане к̀дсме*. Шиц.

6. Названия на животни, които обитават дома на човека – куче, котка, мишка, плъх

Според новосъбрания материал в говорите в Албания се откриват и двете названия за домашно животно ‘куче’ – *куче, пес*. Тази синонимия е регистрирана само в част от диалектите в северния дял на района според данните на атласа (БДА. ОТ: к. № Л. 39). Съответствие се открива в Г. бърдо: *Куче му го да̀де на н̀его; Со кучин'а вард̀еа од*

вълци. Гин.; Чуму (защо) *ти е пѣс, куче*. Стебл. Тук може да добавим примери за синонимията от Преспанско: *Да нѣма нѣкое куче на_пѣто; И йѣс п'ѣс дѣржам*. Пуст. В Корчанско е отбелязано названието *куче*: *Да не ъзлага нѣкое куче*. Боб. В района на Гора също е отбелязано названието *куче*: *От кучича кѡй нѣма стрѣх; Овоѣй кѡмишиѣ ѣма кучич'а, мѣчич'а*. Бор.; *Дѣте ми го кѣснало куче; Куче; кучка; кученце* – Шищ. Лексемата *kuç* съществува в албански, където Майер ѣ определя кавказки произход (Meuer 2007: 263). Според БЕР тя има звукоподражателен произход и е отбелязана като звукоподражателно за примамване и за означаване на лай на животното в редица славянски езици (БЕР 1986, Т. 3: 167). Лексемата *пес* е регистрирана в старобългарските паметници (СР 2009, Т. 2: 544). Тя е по-широко разпространена в западните български говори, но в действителност диалектният материал ни дава основание да предположим, че в по-ранни периоди не съществува подобна диалектна двудялба. Новите данни за наличието на лексемата *куче* наред с *пес* в единствено и множествено число в българските говори в Албания потвърждават това.

Като название за котка в диалектите е разпространено типичното за западния дял на българското езиково землище название от корен *мач-*, което също е звукоподражателно по произход – срв. *мачка*: *За мѣчката се вѣли – се ѡмачи*. Пуст.; *Мѣчка спѣе*. Шищ.; отбелязан е и вариант *мѣцка* което допълва данните от БДА: *Ка спѣе мацкѡта; Мацкѡта грѣтви* (мърка). Боб. (срв. БДА. ОТ: к. № Л 40). За мъжко животно са отбелязани словообразователни варианти *мачарок*: *Мѣчка, мѣчорок* Стеб., *мѣчор* Шищ., което допълва данните от атласа (БДА. ОТ: к. № Л 41). Названието за коте е *маче*: *Малѣчкаво мѣче*. Шищ.; *Овоѣй кѡмишиѣ ѣма кучич'а, мѣчич'а*. Бор.

Отбелязани са следните диалектни названия за най-разпространения домашен гризач мишка: *глуфец*: *Мѣчка за глуфци брѡни*. Шищ., с вариант *глуѣц, глуѣци* мн. В Г. бърдо се среща словообразователен вариант с наставка *-чер, -черица*: *глуфчер, глуфчерица; Глуфчерици и глуфчер – со чѣтри нѡси, косѡет свѣте. Глуфчер е гѡлем тѡй, глуфчерица ѣе мѣецка*. Гин., което допълва данните от атласа (БДА. ОТ. 2001: к. № Л 42). Названието за малко животно е *глуфче*. В говора на с. Пустец е отбелязано название *стаѡр* със словообразователен вариант в мн. ч. с наставка *-ец > -ци* мн.: *стаѡр, стаѡрци* Пуст. То е характерно за географската област Македония, произхожда от новогръцки *σταυρός* (БЕР. Т. 7: 425).

В диалектите на юг е разпространено общобългарското название *пчела*: *Кѡшта от пчѣли*. Боб. Но в диалектите в Гора същото насекомо има название *трѣмка*: *Трѣмк'еве и прѡвет мѣдѣе*. Шищ.; *трѣмк'и* – Бор. Според Арх. на БДР подобна лексема е разпространена в Трънско и Кюстендилско – области, чийто диалект естествено се свързва с говорите в Северна Македония и Гора. Названието вероятно е звукоподражателно: *Чѣтири трѣмк'е се роѣше и чѣтиритѣ побѣгоше у корѣѣу*. Трън.; *трѣмки* Кюст. Характерно е, че в някои от българските говори лексемата има значение 'конусообразен плетен от тънки клонки пчелен кошер' – Самок., Вид., Царибр. Особено важно е наличието на названието с това значение в Шуменско и Провадийско: *трѣмна – Пчѣлт'е живѣѣтът ф трѣмната. Т'а е напрѡдена от лѡзи. Ше набѣеш казвѣт му смирѡлдѣка и пѡсл'а ше го оплетѣш ше ѡстѡвиш два прѣста отгор'ѡ туркулѡ – да улѣзат мѣхит'е*. Марково, Шум.; Неново, Провад. Близко до това значение е значението 'пита от пчелен мед': *Сварѣѡваме шлѣупѣчките в кѡтел'ѡ. Прецѣждаме ги през трѣмната*. с. Марковча, Шум. Специализирани названия за пчела майка – *мѣтица* и за мъжка пчела – *бѣмбар*.

7. Названия за домашни птици

В групата на названията на домашните птици може да направим наблюдения над следните подгрупи:

Названия за *петел, кокошка, пиле*

Лексемата *петел* показва само фонетични различия: *К'ёлко пйётел на грѐнда*. Боб.; *Порастуйет то̀га се позин'ат ко̀е пѐтел, ко̀е пу̀лка*. М. Остр.; *Зай̀што пѐтеф зай̀тора дѝчи кот пѐе? Зай̀што ги зна̀е во ум пѐсните*. Бор.; *пѐтеф* Шищ. Отбелязано е и умалително, образувано с наставка *-ле*: *На мо̀лконо – пѐтле*. М. Остр.; *пѐтле* Шищ. Общото название за животното от женски пол е кокошка: *Кѝкошка – што пра̀ит йай̀ца*. М. Остр.; *Да кл'у̀фка кѝкошка со кл'ун*. Бор. В диалектите се употребяват различни специализирани названия за назоваване на женското животно във връзка с неговата възраст и във връзка с основното значение за стопанския живот – снасянето и мътененото на яйца. Между тези названия на първо място трябва да отбележим това за млада кокошка – ярка, което е отбелязано с умалителен суфикс *-ичка* в Преспанско – *йарй̀чка* Пресп., и със суфикс *-че* в Гора: *Йа̀рче – незанѝсено пѐтле; йа̀рчич'а*. Шищ. В Г. бърдо с това значение е отбелязано названието *пу̀лка*, което се среща и като умалително със суфикс *-че*: *Пу̀лка – што нѐ пра̀ит йай̀ца, двумѐсечна, тримѐсечна; пу̀лче*. М. Остр.

За назоваване на женско животно, което снася яйца и мъти пилци, е отбелязана лексемата *квачка*, което се среща в различни фонетични варианти – *квѝчка, клѝчка, квѝчка*: *Квѝчка во кѝкича га йма̀вме*. Шищ.; *Стѝнала клѝчка – та̀а што то̀плит и ста̀ват пилу̀лин'а; Клѝчка, к'е клѝчит, йѐсти то̀кмо йай̀цето за пили; клѝчка со пилици*. М. Остр.; *квѝчка* Пресп.

В диалектите са отбелязани различни лексеми със значение *полог*: *пѝлог – К'е клѝа полѝсу*. Пуст.; *лѐгало* М. Остр.; *гнѝздо* Шищ. Лексемата *гнездо* със значение *полог* представлява една интересна успоредница между диалектите на български и на словански език (Антонова 2015: 129 и сл.).

Не се наблюдават лексикални различия при думата *яйце*: *Спорѐт трупѝо* (тялото) и *йай̀ца*: *гѝск'ино, т'урк'ино* (пуешко), *кокѝшк'ино йай̀це; кука̀йчино йай̀це*. Шищ.; *Йай̀це че го грѝеш*. Бор.; *Си коршѝет йай̀цана*. Гин.; *К'е нѝсеет йай̀ца; Малѝчките кѝи ста̀ват от йай̀цата*. М. Остр. В Корчанско факултативно се отбелязва преглас на йотуваната гласна *а*: *Со червѐне йѐйца и со гугул'ниѝце* (козунаци); *Се чѝни со двѝйси и пѐт' йѐйца, но същѝо и Во дѝсет йай̀ца дванѝйсе алжѝйце со бра̀ино; Бра̀инѝто со йай̀цата се бѝе*. Боб.

За назоваване на частите на яйцето са отбелязани лексемите *бѐло* и *жѝлто*: *И бѝѐло и жѝлто. Бѝѐлото на сѐбе, жѝлѝто на сѐбе, и сѝтне се накѝтѝсва*. Боб., а също така и *желтѝк*: *желтѝков* М. Остр.; *пѐлта, бѐло – 'белтѝк', жу̀фто//жѝфто – 'жѝлтѝк'* Шищ. Отбелязани са разнообразни лексеми със значение на черупка на яйце: *л'у̀шпа – О̀не йа̀коно – л'у̀шпа*. М. Остр., *левѝжга – Ако не пѝнви левѝжгѝта чарвѐна* (боядисано в червено черупка) *дѝлу, не грѝе летѝту*. Боб.; *кѝруба* Шищ.

Названието за невръстно животно е *пиле*, като различия се отбелязват преди всичко при образуването на формите за мн. ч. и умалителните: *пиле – пилѝци*: *К'е йзлѝзе пилѝето и к'е го ра̀нет со уста нѝвни; Йа̀дет пилѝци от кѝкошка, от квѝчка*. Гин.; *клѝчка со пилѝци* М. Остр.; *пиле – пилу̀ле – пилу̀лин'а – Стѝнала клѝчка – та̀а што то̀плит и ста̀ват пилу̀лин'а*. М. Остр.; *пиле – пилѝча – пилѝчиѝца – Кѝкошка ги квѝчи и ги звѝд'а пилѝч'а*. Шищ.; *Какве ма̀йк'е та̀кве и пилѝчиѝца*. Шищ.

Названия за *паток, патка, патенце*

Лексемата *пѝтка* е отбелязана в Преспанско – *зѝмни пѝтк'и* 'диви, прелетни патици' Пуст. В Корчанско се употребява лексемата *рѝска*. Боб. В Гора названието *рѝсе* е

известно, но носителите на диалекта го свързват с понятието за ‘домашна патица’, каквито не се отглеждат в това високопланинско село: *Нѐмаме ни рѐсе, ни пѐте*. Отбелязани са и диалектните названия *шѐтор* и *шѐтка* със значение ‘водна патица’: *Шѐтор и шѐтка, шо ѝде во вѐда ѓна*. Шищ. Тази информация допълва данните на диалектния атлас (срв. БДА. ОТ. 2001: к. № 47). В Корчанско, както е отбелязано в БДА, се среща названието *рѐска*. Специфично е, че в названието, в което е отразено смесване на носовките, се наблюдава застъпник *о*, който може да се свърже със стб. **ж**. За назоваване на ‘гъсок’ и ‘гъска’ са отбелязани лексемите *гѹсак* и *гѹска*, мн. *гѹск’е* Шищ. – с рефлекс *у* на мястото на **ж**. Цялостната фонетична система на говора на с. Шищ показва, че това може да се дължи на прелабиализация на предходен застъпник *о* (Антонова: 2014). Названията за *пуйак* и *пуйка*, които са отбелязани в материала от района на Гора, са съответно *т’ѹран*, *т’ѹрка* Шищ., което допълва данните в диалектния атлас (БДА. ОТ. 2001: к. № Л 46).

За название на ‘клон’ се употребява лексемата *клѹн*, отбелязана и като словообразователен вариант със суфикс *-ец*: *Да кл’ѹфка кѓкошка со кл’ѹн*. Бор.; *Кл’ѹкат со кл’ѹнот*; *кл’ѹн* Гин.; *кл’ѹнец* М. Остр.

Не са отбелязани лексикални различия при названието на частите на тялото *крѹло* Шищ., мн. *крѹле* Шищ., *крѹлийе* Гин.; *крѹл’е* М. Остр. и ‘нокти’: *пѓрсти со нѓкти* М. Остр. От корена на названието *пѐро* се образуват интересни словообразователни варианти за назоваване на множеството от малки пера – с разширен суфикс *-дуфк’и* (вероятно от *-дулк’и*): *пѐрдуфк’и* М. Остр.; с разширен суфикс *-дуфчин’а* (вероятно от *-дулчин’а*): *Со пѐрдѹфчин’а, тѝе што се гѓли пѓофѝн’ат* М. Остр.

За название на гребен на петел са записани диалектните лексеми *чѓфул* и *цвѐк’е*: *чѓфул* // *к’ѓфул* Шищ.; *цвѐк’е* ‘гребен на кокошката’ М. Остр. За червените месести висулки на гущата на петела е отбелязано названието *гѹшник*: *гѹшник’и – што се бѐсат* Шищ.

Между названията за вътрешности на домашни птици трябва да отбележим следните диалектни лексеми: *кѓтаник* ‘воденичка’ М. Остр.; *жѓли* ‘жлъчка’ – *Жѓлото* – *жѓклиф*, *ги мѐкает*. М Остр., както и *жѓлц* Шищ.; *чѐрева* М. Остр. (с група *чер-*, както в източните български говори и пълногласие); *стомѓче*; *гѹша* – *што го дѓржит ѝадѐнето*; *шиѓнатка* ‘гръклян’: *шиѓнатка – кѓлко нѓтко ѐстит*. М. Остр.

Направеният преглед на названията за домашни животни в българските говори в Албания показва, че в по-голямата си част те са общобългарски. Между тях се откриват най-често интересни словообразователни варианти – напр. образуването на умалителни със суфикс *-уле*: *кѓнуле*, *жрѐбуле* и др., раширен суфикс *-дуфк’и* – *пѐрдѹфк’и* и др.; със суфикс *-чер* – *глѹфчер*; със суфикс *-ица* – *ѹигѐрица*, *лопѓтица* и др. Срещат се прояви на фонетични явления, които се свързват с източнобългарската фонетична система – напр. преглас на йотувано *а*, изговор на група *чер-* и др. Въпреки единството в лексикалната система се срещат и диференциални диалектни лексеми – *кѓрмак* и *матѓрица* за название на мъжка и женска свиня, *трѓмка* – ‘пчела’, *хѓрбет*//*ѓрбет* – ‘гръбнак’, *гнѐздо* ‘полог’, *слез* – ‘далак’ и др. Някои от тези лексеми имат успоредици в други славянски езици, а присъствието им в диалектите доказва, че са били част от българската диалектна лексика.

СЪКРАЩЕНИЯ

Бор. – Борйе, Гора

Вид. – Видинско

Ген. – Гиневец, Голо бърдо

Кост. – Костурско

М. Остр. – Мало Острени, Голо бърдо

Провад. – Провадийско
Пуст. – Преспанско
Самок. – Самоковско
Стебл. – Стеблево, Преспанско
Смол. – Смолянско
Шищ. – Шищевец, Гора
Шум. – Шуменско
Царибр. – Царибродско

ЛИТЕРАТУРА

- Антонова 2014а:** Антонова-Василева, Л. Фонетичната система на говора на с. Шищевец, Кукъска гора, Република Албания. – Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. Т. XXVII, 76–112.
- Антонова 2014б:** Антонова-Василева, Л. Със самосъзнание на българин с плава кръв. – Онгъл. Електронно списание, год. VI, 2014, бр. 8, 54–58; ISSN 1314–3115, www.spisanie ONGAL.NET/broi8.html
- Антонова 2015:** Антонова-Василева, Л. Българо-словенски езикови успоредици на диалектно равнище (По данни от електронно съпоставително изследване). – Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. Т. XXVIII, 122–138.
- Антонова 2015:** Антонова-Василева, Л. Названия за тяло в българските диалекти. – Българска реч, год. XXI, кн. 3, 61–67.
- БДА 2001:** Български диалектен атлас. Обобщаващ том. Ч. 1–3. Фонетика. Акцентология, Лексика. С., КК Труд.
- БЕР:** Български етимологичен речник. Т. 1. С., 1971, Изд. на БАН; Т. 3. С., 1986, Изд. на БАН; Т. 5. С., 1999, АИ „Проф. М. Дринов“.
- Влахова 2014:** Влахова-Ангелова, М. Цветовете в българската топонимия (Върху материал от западна България). – Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. Т. XXVII, 130–160.
- Геров 1978:** Геров, Н. Речник на българския език. Т. 5, С., „Български писател“.
- Керемидчиева 2012:** Керемидчиева, Сл. Хребет – един мним русизъм в българския език. – В: Магията на думите. Езиковедски изследвания в чест на проф. д.ф.н. Лилия Крумова-Цветкова. С., АИ „Проф. М. Дринов“, 516–519.
- СР 2009:** Старобългарски речник. Т. 2, С., Изд. „В. Траянов“.
- Тончева 2009:** Тончева, В. Българите от Голо бърдо Албания. Ч. 1. С., ИИК „РОД“.
- Тончева 2011:** Тончева, В. Българите от Голо бърдо Албания. Ч. 2. С., Военно издателство.
- Тончева 2012:** Тончева, В. Непознатата Гора, С., ИИК „РОД“.
- Христова 2003:** Христова, Е. Българска реч в Албания. Говорът на село Върник. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“.
- Христова 2008:** Христова, Е. Българска реч в Албания. Говорът на село Върник (Текстове). Благоевград, УИ „Неофит Рилски“.
- Dokle 2007:** Dokle, N. Rečnik goranski (nashinski) – allbanski. Peçatnica naukini akademiji „Prof. Marin Drinov“.
- Meyer 2007:** Meyer, G. Fjalor etimologjik i gjuhës Shqipe – 1891. Tiranë, Çabej.
- Steinke, Xhelal 2007:** Steinke, Klaus and Xhelal Ylli. Die slavischen Minderheiten in Albanien (SMA). 1. Teil: Prespa — Vërnik — Boboshtica. (Slavistische Beiträge 458). Munich: Verlag Otto Sagner. Maps. CD. 374 pp.
- Steinke, Xhelal 2008:** Steinke, Klaus and Xhelal Ylli. Die slavischen Minderheiten in Albanien (SMA). 2. Teil: Gollobrda — Herbel — Kërchisti i Epërm. (Slavistische Beiträge 462). Munich. Verlag Otto Sagner. Maps. CD. 320 pp.
- Steinke, Xhelal 2010:** Steinke, Klaus and Xhelal Ylli. Die slavischen Minderheiten in Albanien (SMA). 3. Teil: Gora. (Slavistische Beiträge 474). Munich. Verlag Otto Sagner. Maps. CD. 260 pp.

NAMES FOR DOMESTIC ANIMALS IN BULGARIAN SPEECH IN ALBANIA

Assoc. Prof . Luchia Antonova-Vasileva, Ph.D.

Institute for Bulgarian Language – BAS

Abstract

The paper studies the lexemes for domestic animals in Bulgarian dialects in Albania. The different dialectal lexemes as well as phonetic characteristics and features of word formation are described.